

Sikeres skandináv reformok

(A jólét állam megújítása kapitalista módszerekkel)

Még javában folyt a második világháború, amikor Lord Beveridge 1942-ben azt javasolta, hogy a háborúban sokat szenvedett angol népet a béke beköszöntekor majd különféle jóléti kedvezményekben kell részesíteni, továbbá „az ár nem ékelődhet az ember és létfontosságú szükségletei közé, s e szükségletek minél nagyobb hányadát ingyen, illetve állami támogatással kell kielégíteni”.¹ Az angol példát a skandináv és nyugat-európai országok is követték, kialakult a jóléti állam. Az oktatás, egészségügy, szociálpolitika közpénzekből történő finanszírozása arra a megfontolásra épült, hogy ezek az intézkedések nemcsak az állampolgárok egyéni jólétét, de a közjót is fokozzák. Az egészséges és képzett munkaerő a nyugat-európai gazdaságok fejlődésének fontos elemévé vált. A ’hetvenes évek végén azonban olyasmi játszódott le, aminek a közgazdaságtan törvényei szerint nem lett volna szabad megtörténnie: egyszerre erősödött fel az infláció és a munkanélküliség. A magas társadalmi rezsiköltség lerontotta a gazdaság versenyképességét. Ez a jóléti állam aranykorának a végét jelentette, amit Margaret Thatcher 1979-es kormányra kerülése jelzett. A Vaslady visszaállította a piac hatalmát és elszántan küzdött a *dependency culture*, az eltartottság „kultúrája” ellen.² A chicágói iskola szabadpiaci elvei Nyugat-Európa más országaiban is utat törtek, elkezdődött a jóléti állam leépítése (mely távolról sem öltött olyan mértéket, mint ahogyan azt kezdetben tervezték.)

A négy skandináv országot a jóléti túlköltekezés válsága különösen élesen érintette, hiszen a magas progresszív adókra épülő széleskörű állami újraelosztásban ők jártak az élen. Nagyvállalataik versenyképessége romlott, s így nem voltak képesek tovább finanszírozni az állami jóléti kiadásokat. A ’hetvenes-nyolcvanas évek stagnálása után azonban a skandináv országokban a jóléti állam újszerű változata kezdett kialakulni. Megreformálták a közszférát, és hatékonyabbá és felelősségteljesebbé tették az államot. Leszállították az adókat, helyrehozták az állami pénzügyeket, majd pedig – az állami gondoskodás kiterjedt rendszerét megtartva – új módszereket vezettek be a jóléti politikában. Ezek lényege: piaci eszközöket használnak fel az állami ellátásban; nem az számít, hogy ki állítja elő a szolgáltatásokat, hanem hogy hatékonyan működjenek. Egyaránt búcsút mondtak a baloldali és a

¹ Idézi Seldon, 1977, 50-51. old.

² Ezt megelőzően az Egyesült Királyságban ingyenes volt az egészségügyi ellátás és az oktatás és állampolgári jogon járt a „tanácsi” bérlakás.

jobboldali orthodoxiának. A tervezés és paternalizmus korábbi gyakorlatát felváltotta a fogyasztói választás és a verseny elve. Híres nagyvállalataik helyett (pl. Volvo, Danisco, Ericson) a globális réseket betöltő kisvállalatok váltak piacvezetőkké. Mára már ott tartunk, hogy a skandináv négyek minden világranglistán a vezető helyeken állnak: akár a versenyképességet, a társadalmi kohéziót vagy a boldogságot tekintjük. A nemzeti termékhez mért államadósságuk 37-52 százalék között mozog és a gazdasági szabadság fokában – amit a nyugati világ olyannyira fontosnak tart a versenyképességben – felzárkóztak Angliához és Amerikához. (Megjegyzem, hogy egy idő óta az autokratikus politikai rendszerek hasonlóan jó feltételeket nyújtanak a gazdasági sikerekhez.) Gazdasági növekedésük és termelékenységük javulása huzamosan gyorsabb, mint a többi fejlett országé és mind a négy állam pénzügyei AAA besorolásúak. A skandináv országokban messze a legmagasabb a női foglalkoztatás mértéke és a leggyorsabb a társadalmi mobilitás. A gyermekintézmények mindenki számára lehetővé teszik a munkavállalást. Élen járnak az e-kormányzásban és a készpénzkímélő kártyahasználatban is.

Az egyik látványos piaci megoldás volt, amikor a svédek, majd a dánok is, bevezették a Milton Friedmantól származó és először Amerikában alkalmazott „utalványokat” az oktatásban: a szülők az államtól kapott utalványokkal fizetik ki gyermekeik oktatási költségét. A módszer versenyt eredményez az oktatásban, melyből a magániskolákat sem zárják ki. „Friedman otthonosabban érezné magát Stockholmban, mint Washington D.C.-ben”, írja az Economist február 2-i száma, mely külön mellékletet szentel a skandináv reformoknak.

A magas oktatási színvonal elérésében azonban mégsem ők, hanem a finnek vezetnek a világranglistákon, a dél-koreaiakkal egyetemben. Jóléti közgazdászok – főként e két ország példáján – régóta azt javasolják, hogy válság idején az oktatásba kell befektetni, s ez fellendülést eredményez. A finn példa azonban nem őket igazolja, a finn oktatás nem a magas ráfordításoktól lett sikeres: a GDP-nek csak a 6,4 százalékát költötték rá 2009-ben, szemben az amerikai 7,3 százalékkal és a finn tanárok irigylik többet kereső külföldi kollégáikat. (Nálunk az elmúlt tíz évben 5-ről 4,3 százalékra csökkent az oktatási kiadások aránya.) A finnek leszámoltak a két politikai oldalnak az oktatással kapcsolatos szokásos dogmaival – írja az Economist fentebb idézett száma. 16 éves korban szétválasztják a továbbtanuló és a szakmai képzésben részesülő tanulókat. „Sikereik nem az oktatási intézmények elszámoltathatóságán múlnak, amit a jobboldal hangoztat, sem a baloldal által követelt több erőforráson, hanem két olyan tényezőkön, melyet az oktatásról folyó viták többnyire nem vesznek tudomásul: a megbízhatóságon és a stabilitáson.” A tanárokat tisztelet övezi, szabadon dolgozhatják ki saját tantervüket és vizsgamódszereiket, ezért a magasan képzett munkaerő a viszonylag alacsony fizetések ellenére is megmarad az oktatásban. És, a rendszer a hetvenes évek kezdete óta szinte változatlan.

Dániában és Norvégiában magáncégek is üzemeltethetnek közkórházakat, időseket ellátó intézményeket. A legjelentősebb újítás azonban az 1998-as svéd nyugdíjreform, mely kiküszöböli az elöregedő társadalmak állami nyugdíjrendszerének dilemmáját, amikor egyre kevesebb aktívkorú dolgozónak egyre több nyugdíjast kell eltartania. A nyugdíjjárulék 16 százalék, s a befizetéseket ugyanúgy magánszámlákon vezetik, mint egy magánnyugdíjpénztárban. A befizetésekből képződő egyéni tőkére azonban más szabályok vonatkoznak. Változása – mivel azt nem fektetik be – a társadalmi folyamatoktól függ. Az „egyéni” tőke a befizetések alapjául szolgáló összes nemzeti beralap növekedésének százalékával gyarapszik. Ennek megfelelően, ha a nemzeti beralap a foglalkoztatottak számának csökkenése miatt kevesebb lesz, akkor az egyéni „tőkéket” is hasonló módon indexálják, azaz csökkentik. Nyugdíjba vonuláskor a várható átlagos életkornak megfelelő

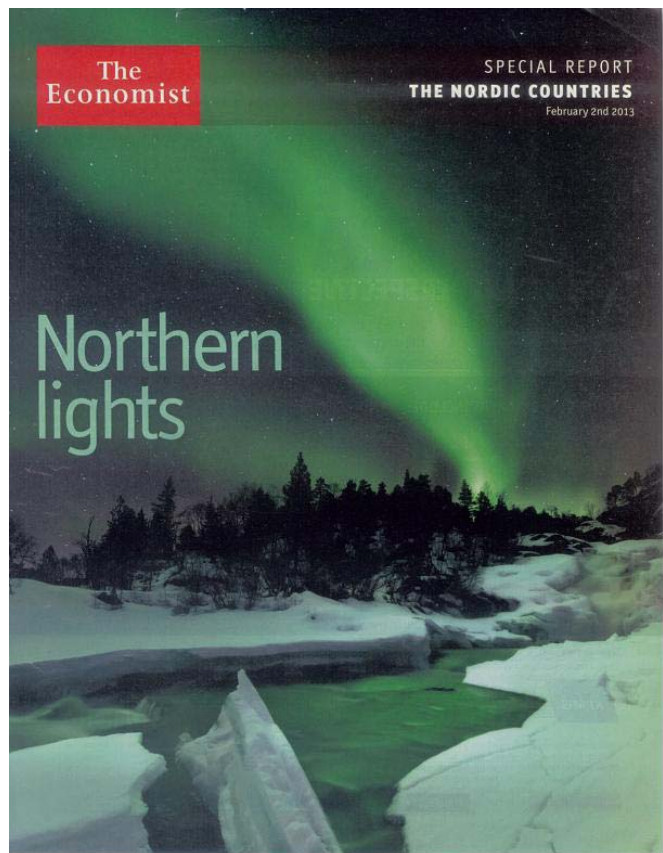
„annuitást”, azaz évi járadékot határoznak meg, de ha az átlagéletkor növekszik, annak megfelelően csökkentik a nyugdíjat. A rendszer tehát a társadalmi-demográfiai folyamatokat tükröző automatizmusok miatt „fenntartható”, nem omolhat össze. (Angol elnevezése NDC, *notional defined contribution*.) Sikerrel alkalmazzák Lengyelországban, Olaszországban és Lettországon is, és aligha lesz elkerülhető, hogy nálunk is bevezessék. (A német nyugdíjrendszer is efelé mozdult el, amikor beépített egy demográfiai változót, amely az elöregedés mértékében csökkenti a kifizetéseket.) Ez a megoldás leszámol a nyugdíjak indexálásával, értékük megőrzésével, s így felesleges mondani, hogy nálunk milyen politikai viharokat váltana ki.

A munkaerőpiaci reformokban elsősorban a dánok haladtak előre. A munkanélküliségi segély fizetésének felső határát négy évről kettőre szállították le. Megnövelték a segélyek és a bérek közti különbségeket. A vállalatok szinte ugyanolyan könnyedén megszabadulhatnak alkalmazottaiktól, mint Amerikában. A foglalkoztatásból kikerülteket azonban az állam pártfogásába veszi: segélyekkel és átképzéssel támogatja. Elemzők szerint a dán rendszer megszabadult attól a kettősségtől, ami az európai munkaerőpiacot jellemzi: az erősen támogatott munkában lévők és a szinte magukra maradt munkanélküliek közti szakadéktól.

A skandináv sikerek azonban nem csak ezen újításoknak köszönhetők. Fontos tényezőjük a jól működő, széles hatókörű skandináv állam. Az északi polgárok – miközben erős individualizmus jellemzi őket –, paradox módon a nagy és erős állam hívei és bíznak államukban. Sokféle feladatot utalnak hatáskörébe, és kiterjedt állami gondoskodást és szolgáltatásokat várnak el tőle. Az állami szektorban dolgozik a foglalkoztatottak 30 százaléka. „A skandináv országok valószínűleg a világ legjobban kormányzott államai” – írja az Economist. Az állami intézmények és hivatalnokok „tiszták”, a korrupciómentesség világranglistájának élén állnak. A jól működő, a polgárok bizalmát élvező állam a társadalmi költségek jelentős megtakarításával jár. Az állami tisztviselői állás vonzó a magasan kvalifikált értelmiségiek számára, a vállalkozások zökkenőmentesen intézik ügyeiket, kevesebb a bíróságokon eldöntendő vitás ügy és – nem utolsó sorban – a polgárok nem ódzkodnak az adóbefizetéstől.

Bp, 2013 március 21.

dr. Kiss Károly
közgazdász

(folyt.!)

Megjelent a Magyar Nemzet 2013. március 28-i számában.

Felhasznált irodalom:

The Economist February 2nd 2013:

- Northern lights. Special report. The Nordic countries.
- The next supermodel. Politicians from both right and left could learn from the Nordic countries.
- How notional savings accounts could put state pensions on a sustainable trayectory.
- Fixing common affairs. Some ideas for making government more businesslike.

Gizinski, Jaroslav: Svéd recept fülbevalóval. Heti Válasz 2012 aug. 23.

Lóránt Károly: Az európai rosszléti állam. Magyar Nemzet, 2013 febr. 16.

Matolcsy György: Új konzervatív modellek. Heti Válasz 2013 febr. 14.

Seldon, Arthur: Charge. Temple Smith, London, 1977.